AZ ÍZLÉS FALAI

Kovács András filmjének jelképes bajvívói sötétben mérkőznek, mint a régi kínai játék ellenfelei; ők sem látják sem egymást, sem a küzdőteret, képzelt alaktól riadozva vagdalkoznak, hátrálnak, anélkül, hogy a rendelkezésükre álló teret kihasználnák. Elképzelem — milyen fordulatot hozna a mérkőzésbe, ha hirtelen világosság derülne a küzdőkre, és egyetlen pillanatra módjuk lenne felmérni saját helyzetüket és az őket körülölelő falakat.

A filmművészet és a mozi párviadala, az alkotók és a közönség mérkőzése újabban nem egyszer ilyen sötétben, képzelt falak között vívott küzdelemre emlékeztet. A filmművészek „a" közönségre panaszkodnak, a filmforgalmazás illetékesei (a technikai feltételeken kívül) a filmekre és a tévére, „a" közönség pedig — félelmetes Cordélia! — hallgat és nem szeret. Legalábbis a statisztika tükrében úgy tűnik — nem szereti a magyar filmet. Egy-egy részletesebb analízisre támaszkodó, a nemlétező, egységes közönséget rétegek szerint megközelítő közvéleménykutatás, konkrét filmek hatására szorítkozó felmérés ad ugyan némi támpontot a falak hollétéről, de a homályt nem oszlatja el. Kovács András Falak című filmjének a Tárogató úti központi SZOT iskolán a rendező részvételével megtartott ankétja azért volt izgalmasabb a szokásos, formális csupa dicséret vitáknál, mert egy estére megvilágította a küzdőteret: láthatóvá tette a közönség egy rétegének valóságos igényeit és fenntartásait is, — megvilágította az ízlés falait.

A hozzászólások egyenként nem érdemelnének vagy legalábbis nem követelik meg a nyilvánosságot: az elhangzottak — különböző szinten — de megmaradtak a nézői véleménynyilvánítás keretei között. Izgalmassá a nyilvános tárgyalás során elhangzott „vádbeszédek" és „tanúvallomások" nyomán kialakuló *összkép* vált. Természetesen, mint mindenütt, ezen a találkozón is ültek különböző képzettségű jószemű, művészetre fogékony nézők, és minden ráhatás elől elzárkózó vaskalaposok. Csakhogy — ezek a vitázók, hivatásuk vagy társadalmi tevékenységük szerint — népművelők. Mondataik súlyát megkettőzte az a tény, hogy véleményük sokak tapasztalatát tükrözi és formálja egyszerre.

Kovács András filmje önmagában több ankétra elegendő társadalmi és esztétikai vitatémát kínál. Az itt elhangzott nézetek azonban — bár konkréten a filmhez kapcsolódtak — nagyrészt az új magyar film, pontosabban a művészfilm, általános kérdéseit boncolták: a vita a nemzetközi, szakmai és kritikai sikerekkel büszkélkedő új magyar film hazai visszhangja és visszhangtalansága körül folyt.

KIKRŐL ÉS KIKNEK SZÓL A FALAK?

A legelső vitakérdés az alkotói szándékot vette célba: kiknek készítette Kovács András legújabb filmjét? Végiggondolta-e, hogy a tízmillió magyar állampolgár közül hány megy be a nézőtérre, hány érti meg és élvezi a Falakat? Megpróbált-e a rendező Budapest határain túl is nézni, vagy megelégszik a pesti közönséggel? Ha a film a szélesebb rétegek érdekeit, a demokratizmust szolgálja, miért nem demokratikusabb, miért nem az ő nyelvükön szól? Ilyen és hasonló megfogalmazásban záporoztak a kíváncsi és a támadó kérdések. Ki a zalaegerszegi mozi újabban megcsappant látogatottságával, ki a tiszasülyi nézők moziigényével érvelt, de olyan is volt, aki érvek nélkül egyszerűen közölte — ezt a filmet nem értik meg a nézők.

Az érdekes csak az volt, hogy éppen ezek a kategorikusan ítélkezők rendszerint így kezdték felszólalásukat: „*Nekem* tetszett a film, mert... (és itt egy-két konvencionális dicsérő jelző következett), de biztos vagyok benne, hogy a *nézőknek* nem fog tetszeni..." És ebben a szembeállításban benne volt a filmmel való szembenállás két jellemző alternatí-

vája is. Hogy a felszólalók egy része csak udvariasságból, megszokásból, óvatosságból, sznobizmusból (nem kívánt törlendő) bocsátotta előre a dicsérő mondatot, valójában saját személyes fenntartásait közölte a megfoghatatlan és támadhatatlan közös nevezővel, a közönség ízléssel takarózva. A felszólalók más része ugyanakkor, szűkkeblűen kirekeszti, vagy bizalmatlan fölényességgel kiemeli önmagát a közönség köréből: „én más vagyok, én tulajdonképpen az alkotók szellemi régiójába tartozom, a közönség az az értetlen tömeg, amely képtelen eljutni arra a magaslatra, amelyen én otthon vagyok". Voltaképpen mindkét változat közös gyökere a bizalmatlanság. Csakhogy, amíg az első esetben a felszólaló nem bízik saját véleményének megalapozottságában — ezért rejti másoké mögé —, a második változatban, a magát kritikussá avató néző a tömegekkel szembeni bizalmatlanságának ad kifejezést. És így, a demokratizmus jegyében hangoztatott állásfoglalás — mindkét megfogalmazásban antidemokratikus véleményt takar, amennyiben eleve megtagadja a közösséget mindenfajta közönséggel. Megfeledkezik arról, hogy „a" közönség nemcsak ezerfejű, de ezer rétegű is, és a népművelők egyre nagyobb tábora ugyanúgy meghatározott rétegét alkotja a közönségnek, mint a pedagógus társadalom vagy a tszparasztság. Valahányszor azt hallom, hogy „a nézők" — olyan autóbuszon érzem magam, ahol csak a kalauz a dolgozó, akinek mi, utazó többiek, a társadalom ingyenélőiként veszszük igénybe áldozatos szolgálatait, mindaddig, amíg munkaideje végeztével a kalauz is kiszorul a társadalom-fenntartó elemek táborából, hiszen, eszerint a felfogás szerint, a Közértben csak az eladó számít dolgozónak! Ezen az ankéton ugyanis úgy tűnt, hogy a jelenlevők, bár megnézték a filmet — a világért sem tartják magukat nézőknek. Néző csak az — aki elzárkózik az új magyar filmművészeti törekvésektől.

De vajon igaz-e, elfogadható-e ez a nézet?

Vagy Kovács Andrásnak van igaza, aki — mint mondotta — büszkébb a Nehéz emberek százezres nézőtáborára, mint az Aranyember háromillió nézőjére? Aki — néhány felszólalóval együtt — azt vallja, hogy nem lehet kigolyózni a közönség sorából azt az egymillió embert sem, aki történetesen a Hideg napokat választja a moziműsorból. Sőt, ellenkezőleg — egyre inkább számolni kell velük, igényeikkel. Számolni nemcsak azért, mert táboruk, ha a kívántnál lassabban is, de növekvőben, és mert ugyan joggal várják ők is a maguk magasabb igényeinek kielégítését, mint az operett hívei a magukét, hanem azért is, — mert valójában, ez a jelentős részben értelmiségi réteg, számbeli súlyánál nagyobb társadalmi súllyal, hatékonysággal rendelkezik.

IRÁNYÍTANI ÉS MEGKÖNNYÍTENI A VÁLASZTÁST

Nem először, de igen nagy nyomatékkal figyelmeztetett ez az ankét arra, hogy milyen sürgős lenne az a differenciáltabb műsorpolitika és filmterjesztés, amely tekintetbe veszi a nézők ízlésbeli megoszlását, lehetővé teszi és megkönnyíti a közönségnek a választást. Mert jelenleg — Kovács András megfogalmazása szerint — az a helyzet, hogy a néző, míg színházjegy vásárlás előtt pontosan tudja, hogy a Nemzeti Színházba, vagy a Kamara Varietébe vált jegyet, a moziban semmiféle támpontot nem kap, a filmekről rendszerint csak cím alapján informálódik. Ez a tájékozatlanság azután sokban hozzájárul ahhoz, hogy várakozásának sokszor meg nem felelő filmet lát, hogy bosszankodik vagy csalódik. Nemcsak a külföldi, a kezdet kezdetén levő hazai tapasztalatok is, a filmklub hálózatnál szélesebb, bár azzal szervezetileg is összekapcsolható, art-kino műsor lehetősége és szükségessége mellett szólnak. Nagyobb városokban a mozik, kisebb helyen az egyes műsornapok profilírozása, a filmek megkülönböztetésére épülő műsorpolitika alighanem kultúrpolitikailag is, anyagilag is eredményes lenne. Ha a hét egy meghatározott napján mindenhol művészfilmet láthatna a közönség egy-egy moziban — már a

jegyváltásnál erre a nehezebb fajsúlyú élményre készülne fel.

A közérthetőség hiánya általános és meglehetősen elvont kifogásként jelentkezett a vitában. Az a tény, hogy még a felszólalók között is akadt olyan, aki tartalmilag félreértette a filmet — bizonyítja, hogy valóban nem mindenki fogta fel első látásra a Falak gondolatiságát. Éppen ezért volt szimpatikus az a vitázó, aki miután a film megoldását értékelve vitába szállt a rendezővel, megígérte, hogy újra megnézi a filmet, hogy meggyőződjön az alkotó érvelésének jogosságáról. Mert az igazság az, hogy ha a moziban csak szórakozást kereső nézőtől nem is várható el, hogy másodszor megnézzen egy filmet — a népművelés munkását csak dicséri, ha komolyan veszi a „legfontosabb művészetet" és a maga propagandista felelősségét, ha valóban törekszik a bonyolultabb igazságok és bonyolultabb alkotások befogadására.

IGÉNYEK ÉS SÉMÁK

A Falakkal kapcsolatos konkrét ellenvetések talán még az általános ellenérzésnél is világosabban megmutatták, hogy milyen beidegződések gátolják a nézőket, — pontosabban a beszélgetésben részt vevőket, — a bonyolultabb igazságok befogadásában. Nem szólunk most az általános, minden befogadó világképét meghatározó tényezőkről, — bár az iskolavezető nagyon helyesen utalt rá, hogy a bonyolultabb művészi ábrázolás megértése a valóság bonyolultságának megértésével kezdődik — hanem inkább azokról az esztétikai előítéletekről, amelyek kristályos tisztaságban jelentkeztek a vitán. Az egyik felszólaló például szenvedélyesen követelte, hogy mondja meg Kovács András egyértelműen, vajon Lendvai, a Falak Párizsban élő mérnöke, *pozitív vagy negatív* hőse a filmnek? Nem tudom, mennyiben győzte meg az illetőt a rendező, aki az emberi jellemek összetettségéről, a valóságos figurák vonásainak ellentmondásosságáról beszélt, és arról, hogy a környezetünkben élő embereket is pozitív és negatív vonásaikkal együtt ismerjük meg, és magunknak kell őket — tetteik alapján — kiértékelni. Volt olyan, aki a főhős, Benkő, jellemét kifogásolta: miért nem áll ki *pozitív hős létére* kezdettől harcosan az igazság mellett? Kétségtelen, hogy a nézőknek ezért a sematikus elvárásáért a gondolkodási sémákat kínáló oktatás, az ötvenes évek sematikus művészete is felelős. De ma már nem a felelősség — hanem a következő lépés a korszerű látás elsajátítása az ankétok témája.

Többen is szóvátették, kifogásolták a Falak befejezését: hiányolták az egyértelmű állásfoglalást és a történet megnyugtató lezárását. Csakhogy, Kovács András alkotásával nem megnyugtatni, hanem — mint mondotta is — nyugtalanítani akart. Aki a moziban „kikapcsolódást" keres, az feltétlenül csalódik, hiszen a film célja — a ráébresztés. Mindenről, a rendező részletesen és meggyőzően beszélt a vitán. De vajon hány nézőhöz juthat el egy-egy film rendezője? A többiekhez, éppen az itt jelenlevőknek, a kulturális terület propagandistáinak kellene közvetíteni a műalkotás igazságát, pontosabban azt a kommentárt, magyarázatot, amely segít ennek az alkotáson belüli igazságnak megértésében.

A Falak ankétja, a Kovács Andrással való találkozás és vita, bizonyára ráébresztette a SZOT iskola hallgatóinak legalább egy részét arra, hogy az ilyen típusú film több a rendező — egyébként jogosult — művészi önkifejezésénél: korunk legmélyebb társadalmi problémáinak megközelítése, a film eszközeivel. Talán el is gondolkodtak néhányan azon, hogy mivel a megkapott, dogmatikus esztétikai kategóriák alkalmatlanná váltak ezeknek az új műveknek megközelítésére, nagyon is fontos lenne a maguk ismeretanyagának esztétikai fegyvertárának felfrissítése. (Szerencsére éppen iskolán vannak valamennyien, ahol erre szervezett lehetőséget kap minden részvevő — hiszen ezek közé a lehetőségek közé tartozott a Falak ankétja is.) De a vita tanulságai másokat is el kell, hogy gondolkodtassanak.

Mert nemcsak a Falak-ról, — az ízlés falairól is szó van.

FÖLDES ANNA